

ocynkowany, z silnie zagiętą krawędzią, który do umundurowania Wojska Polskiego został wprowadzony na początku lat 30. XX wieku.

Z dużą dozą prawdopodobieństwa oba te znaleziska można łączyć z walkami w czasie kampanii wrześniowej 1939 roku. O tych walkach świadczą także pozyskiwane w trakcie prac, żeliwne fragmenty pocisków artyleryjskich.

5.3. Podsumowanie osadnictwa nowożytnego

Pozyskane materiały nowożytne pochodzą w większości z koncentracji obejmujących warstwy i obiekty ziemne, związane z dwoma gospodarstwami nowożytnymi, które znalazły się w pasie projektowanej autostrady. Jedno z nich – północne (E1 – ryc. 6), w czasie trwania badań istniało jeszcze w formie ruiny domu mieszkalnego wraz z zabudowaniami gospodarczymi, natomiast południowe (E2 – ryc. 6) znacznie wcześniej uległo całkowitej rozbiórce i dlatego jego relikty zostały odsłonięte dopiero w trakcie obecnych prac archeologicznych.

Zwraca szczególną uwagę wielka ilość różnorodnych jam, zapewne głównie o charakterze śmietnikowym, bezpośrednio towarzyszących zabudowie poszczególnych gospodarstw. Część z tych jam to zapewne ślady po kopcowaniu płodów rolnych, pochówkach padłych zwierząt, a jeszcze inne są pozostałościami po wybieraniu piasku.

Obiekty te dostarczały niekiedy po kilkaset fragmentów różnych naczyń i wyrobów, m.in. całkowicie współczesnych. Do takich znalezisk można zaliczyć wyroby porcelitowe (talerze, kubki, miski), fajansowe – m.in. ze stemplami wytwórni tych naczyń we Włocławku. Obok naczyń ceramicznych tylko sporadycznie odkrywano fragmenty naczyń szklanych, w tym głównie fragmenty butelek. Wśród nich zwraca uwagę szyjka butelki ze stemplem. Interesujące odkrycie stanowi fragment fajki z antykizującym zdobnictwem, a zwłaszcza zestaw narzędzi do broni myśliwskiej.

Ogólny charakter pozyskanego materiału zabytkowego jednoznacznie wskazuje na jego datowanie w ciągu XIX i XX wieku. W takiej sytuacji należy domniemywać, że oba gospodarstwa powstały na tym terenie najpewniej dopiero w wieku XIX. Jednak w odniesieniu do gospodarstwa południowego wydaje się, że jego chronologia może być nieco wcześniejsza i sięgać przełomu wieków XVIII/XIX lub też początków wieku XIX zaś gospodarstwo „północne” należy uznać za młodsze.

6. LITERATURA

Stosowane skróty:

AAL	– Acta Archaeologica Lodziensia, Łódź
Acta Geogr Lodz.	– Acta Geographica Lodziensia, Łódź
AP	– Archeologia Polski, Warszawa
AI	– Archeologia Interregionalis, Warszawa-Kraków
FAP	– Fontes Archaeologici Posnanienses, Poznań
KHKM	– Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, Warszawa
MANH	– Materiały Archeologiczne Nowej Huty, Kraków
MS	– Materiały Starożytne, Warszawa
MSROA	– Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Rzeszów
MSW	– Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, Warszawa
PMMAE s.a.	– Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, seria archeologiczna, Łódź
Sl. Ant.	– Slavia Antiqua, Poznań
Slov. Arch.	– Slovenska Archeologia, Bratislava
SA	– Sprawozdania Archeologiczne, Kraków
SRM	– Sieradzki Rocznik Muzealny, Sieradz
WA	– Wiadomości Archeologiczne, Warszawa

- Baron J.**, 2005, Przestrzenna organizacja osad ludności kultury łużyckiej na przykładzie stanowiska w Polwicy, powiat wrocławski. [w:] Autostrada A-4, Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, zeszyt 4, Wrocław.
- Baraniecka M.**, 1979, Objąsnienia do Mapy geologicznej Polski 1: 200 000, ark. Płock, Warszawa.
- 1984, Zlodowacenie środkowopolskie. [w:] E. Mojski (red.) Budowa geologiczna Polski. Stratygrafia, t. I, cz. 3b. Kenozoik. Czwartorzęd., Warszawa, s. 154–196.
- Bartkowski T.**, 1978, Środowisko przyrodnicze grodu średniowiecznego w Łądzie nad Wartą Środkową. [w:] W. Błaszczyk (red.), Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie nad środkową Wartą. Poznań, s. 13–31.
- Bazielich M.** 1978, Elementy kultury Gava z osady kultury łużyckiej w Nowej Hucie-Pleszowie, stan. 17, AP, t. 23, z.2, s. 307–354.
- 1982, Zagadnienie występowania elementów kultury Gava w okolicach Krakowa oraz jej oddziaływań na grupę tarnobrzeską kultury łużyckiej, [w:] Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem, red. M. Gedl, Kraków-Przemysł, s. 287–297.
- 1992, Osada kultury łużyckiej w Nowej Hucie-Mogile na stan. 62. Część I – materiały, MANH, t. 15, s. 73–136.
- Ber A., Lindner L., Marks L.**, 2007, Propozycja podziału stratygraficznego czwartorzędu Polski. Przegląd Geologiczny t. 55, nr 2, s. 115–118
- Ber W.**, 1938, Zabytki z cmentarzyska popielnicowego w Sierpowie w powiecie łużyckim, Światowit, t. 17 (1936–1937), s. 89–170.
- Blajer W.**, 1990, Skarby z wczesnej epoki brązu na ziemiach polskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- 1999, Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich, Kraków.
- 2001, Cmentarzysko w Lipniku, pow. przeworski, po trzech sezonach badań, SMROA, Rzeszów, s. 27–291.
- 2003, Datowanie i przynależność kulturowa skarbów brązowych i luźnych wyrobów metalowych z dorzecza Wisłoki, [w:] Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich, Krosno, s. 239–254.
- Blajer W., Czopek S., Kostek A.** 1991, Początki grupy tarnobrzeskiej nad środkowym Sanem, [w:] AI., t. 13, s. 265–293.
- Bogucki P. I., Grygiel R.**, 1981, The household cluster at Brześć Kujawski 3: small-site methodology in the Polish lowlands, World Archeology, vol. 13, s. 59–72.
- Borowiec I., Trzeciak P.**, 2002, Wyniki datowań radiowęglowych, Via Archaeologica Lodziensis, t. I, Łódź, s. 419–426.
- Bugaj U.**, 2012, Materiały z cmentarzyska w Byszewie, stan. 3, pow. Łęczycza [w:] Kotlina Kolska w świetle cmentarzysk z neolitu i epoki brązu z Nagórek Grabowskich, Teofilek i Byszewa, red. M. Rybicka, Łęczycza, s. 93–135.
- Buko A.**, 1981, Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska, Wrocław.
- 1990, Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań, Wrocław.
- Chudziakowa J.**, 1974, Kultura łużycka na terenie międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy, Warszawa.
- Chochorowski J.**, 1989, Cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Manasterzu (stan. 6) gm. Wiązownica, woj. Przemysł, w świetle dotychczasowych badań, [w:] Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej, Rzeszów, s. 589–615.
- Czebreszuk J.**, 1996, Społeczności Kujaw w początkach epoki brązu, Poznań.
- Czebreszuk J., Szymt M.**, 1992, Osadnictwo neolityczne i wczesnobrązowe w Dębach woj. wrocławskie stanowisko 29, Poznań-Inowrocław.
- Czepas P., Olędzki M.**, 2007, Osada ludności kultury trzcinieckiej w Lutomierniku, województwo łódzkie odkryta na stanowisku Wrząca-Parcela 1, PMMAE, s.a. nr 43 (2004–2007), s. 63–85.
- Czopek S.**, 2003, Między Południem a Wschodem – importy i naśladownictwa ceramiki w materiałach grupy tarnobrzeskiej, Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich, red. J. Gancarski, s. 215–238, Krosno.
- 2007, Grodzisko Dolne, stanowisko 22 – wielokulturowe stanowisko nad dolnym Wisłokiem. Część I. Od epoki kamienia do wczesnej epoki żelaza, Rzeszów.
- 2014, Stanowisko 158 w Jarosławiu, woj. podkarpackie. Część II. Osadnictwo od starszej epoki brązu do okresu rzymskiego, Via Archaeologica Ressoroviesia, Rzeszów.
- Dąbrowski J.** 1962, Materiały ze Strzyżowa, pow. Hrubieszów, a niektóre powiązania ziem Polski Wschodniej i Ukrainy w późnej epoce brązu, MS, t. 8, s. 7–56.
- 1997, Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce, Białystok.
- Dmochowski P.**, 2002, Metody wiórowe w mezolizmie północno-wschodniej Wielkopolski, maszynopis w Instytucie Prahistorii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu
- Domańska L.**, 1995, Geneza krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych na Kujawach, Łódź.
- 2002, Rola krzemienia świeciechowskiego w gospodarce surowcowej neolitycznych społeczeństw Kujaw [w:] Krzemień świeciechowski w pradziejach. Materiały z konferencji w Ryni, 22–24.05.2000. (red. B. Matraszek, S. Sałaciński), Warszawa, s. 147–153.
- Domosławska-Baraniecka M.**, 1969, Ze stratygrafii i rozwoju czwartorzędu południowych Kujaw. Przewodnik XLI Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geologicznego. Konin-Warszawa.
- Durczewski Z.**, 1939–1948, Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, Warszawa-Kraków-Łódź-Poznań.
- Dylikowa A.**, 1984, Rzeźba terenu, [w:] Województwo płockie. Monografia regionalna, zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju, Łódź-Płock, s. 28–46.
- Dzieduszycki W.**, 1993, Człowiek, [w:] W. Dzieduszycki, M. Kupczycki (red.), Gopło. Przyroda i człowiek, Poznań, s. 81–160.
- Furholt M, Machnik J.**, 2006, Iwanowice Babia Góra I and the settlements with Baden ceramics in Little Poland. Questions concerning their duration, SA, t.58, s. 325–354.
- Furmanek V.**, 1982, K otázkám kontinuity piliňské akyjatické kultury, [w:] Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem, red. M. Gedl, Kraków-Przemysł, s. 107–120.

- Gabałówna L.**, 1971, Z nowszej problematyki neolitu Kujawskiego, PMMAE, s.a. nr 18, s. 247–252.
- Gancarski J.**, 1994, Pogranicze kultury trzcinieckiej i Otomani-Fűzesabony – grupa jasielska, [w:] Problemy kultury trzcinieckiej, Rzeszów, s. 75–104.
- Gardawski A.**, 1959, Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce, MS, t. 5, s. 7–189.
- 1979a, Podziały kulturowe, [w:] Prahistoria ziem polskich, t. IV, red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 39–45.
- 1979b, Faza łódzka, [w:] Prahistoria ziem polskich, t. IV, red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 49–53.
- Gediga B.** 1967, Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku środkowym, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- 1982, Zagadnienia periodyzacji okresu rozwoju kultury łużyckiej w świetle kontaktów z południem, [w:] Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z Południem. Materiały z konferencji, która odbyła się w Krakowie, Nowej Hucie i Nowym Sączu w dniach 11 – 14 IV. 1978 r., Kraków, s. 49–58.
- Gedl M.**, 1973, Cmentarzysko halsztackie w Kietrzu pow. Głubczyce, Wrocław.
- 1980, Studia nad periodyzacją kultury łużyckiej w południowej części Śląska, AP, t. 25, s. 79–125.
- 1980, Zróżnicowanie kulturowe w strefie zaliczanej do „kultury łużyckiej”, [w:] Zróżnicowanie wewnętrzne kultury łużyckiej, red. M. Gedl, Kraków, s. 78–84.
- 1982, Periodyzacja i chronologia kultury łużyckiej w zachodniej Małopolsce, [w:] Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z Południem. Materiały z konferencji, która odbyła się w Krakowie, Nowej Hucie i Nowym Sączu w dniach 11 – 14 IV. 1978 r., Kraków, s. 11–32.
- 1989, Groby z młodszego okresu epoki brązu na cmentarzysku w Kietrzu, Kraków.
- 1991, Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrzu, część 1, Kraków.
- 1992, Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrzu, część 2, Kraków.
- 1994, Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórze-Chodorówce, Kraków.
- 1996, Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrzu, część 3, Kraków.
- 1998, Młodsza epoka brązu we wschodniej części Polskich Karpat, Kraków.
- 1999, Cmentarzysko z epoki brązu w Zbrojewsku (Badania 1973–1981), Kraków.
- 2003, Początki kultury łużyckiej w zachodniej części polskich Karpat, [w:] Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich, red. J. Gancarski, Krosno, s. 379–395.
- Gilewska S.**, 1986, Podział Polski na jednostki geomorfologiczne. Przegląd Geograficzny, t. LVIII, zeszyt 1–2.
- 1999, Rzeźba [w:] red. L. Starkel, Geografia Polski. Środowisko Przyrodnicze, Warszawa, s. 243–288.
- Głosek M.**, 1998, Dwór murowany w Bąkowej Górze, AAL, nr 42, Łódź.
- Grygiel R.** 1986, The household cluster as a fundamental social unit of the Lengyel Culture of the Polish Lowlands, PMMAE, s.a. nr 31 (1984), s. 43–334.
- Górski J.**, 2010, Wpływ transkarpaccich kontaktów w początkach epoki brązu na sytuację kulturową w dorzeczu górnej Wisły, [w:] Transkarpaccie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza, red. J. Gancarski, Krosno, s. 225–249.
- 2014, Chronologiczno-kulturowa i przestrzenna interpretacja materiałów z kompleksu osadniczego kultury łużyckiej w Targowisku, pow. wielicki, Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce. Kompleks osadniczy kultury łużyckiej w Targowisku, stan. 10–12, pow. Wielicki, red. J. Górski, Kraków.
- Hozer M.**, 2009, Materiały kultury łużyckiej ze stanowiska nr 4 i 5 w Perliczce, pow. Rzeszów, [w:] Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 313–350.
- Ignaczak M.**, 2002, Ze studiów nad genezą kultury łużyckiej w strefie Kujaw, Poznań.
- Janowski J.**, 1958, Łużyckie cmentarzysko kurhanowe z późnej epoki brązu w miejscowości Zdzienice, pow. Turek, MS, t. III, s. 277–350
- Jarosz P., Szczepanek A.** 2009, Elementy obrządku pogrzebowego na cmentarzysku grupy tarnobrzeskiej w Łazach, pow. Jarosław, [w:] Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 365–380.
- Jażdżewski K.**, 1948, O zagadnieniu początków kultury łużyckiej, Sl.Ant., t. 1, s. 94–151.
- Józwiak B.** 2003, Społeczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w międzyrzeczu Odry i Wisły, Poznań.
- Kaczmarek M.**, 2002, Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu, Poznań.
- Kadrow S.** 1991, Iwanowice stanowisko Babia Góra, cz. I. Rozwój przestrzenny osady z wczesnego okresu epoki brązu, Kraków.
- Kajzer L.**, 1990, Zamek w Raciążku, Łódź.
- Kaszewski Z.**, 1975, Kultura łużycka w Polsce środkowej, PMMAE, s.a. nr 22, s. 123–166.
- Kemeneczei T.**, 1982, Die Gava-Kultur, [w:] Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z Południem, red. M. Gedl, Kraków-Przemyśl, s. 275–283.
- Kempisty E.** 1973, Kultura ceramiki „grzebykowo-dołkowej” na Mazowszu i Podlasiu, WA, t. 38, s. 3–76.
- Kittel P.**, 2005, Uwarunkowania środowiskowe lokalizacji osadnictwa pradziejowego na Pojezierzu Kaszubskim i w północnej części Borów Tucholskich, Monografie Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, t. 4, Łódź.
- 2012, Wpływ georóżnorodności zlewni Neru (Polska środkowa) na lokalizację osadnictwa pradziejowego, Landform Analysis, vol. 19, s. 49–66.
- 2013, Propozycja ujednoczenia charakterystyki geomorfologicznej stanowisk archeologicznych, FAP, vol. 49, s. 97–105.
- Klatkowa H.**, 1965, Niecki i doliny denudacyjne w okolicach Łodzi, Acta Geogr. Lodz., nr 18
- 1972, Paleogeografia Wyżyny Łódzkiej i obszarów sąsiednich podczas zlodowacenia warciańskiego, Acta Geogr. Lodz., nr 28.
- Klimaszewski M.**, 1994, Geomorfologia, Warszawa.
- Kobyliński Z., Kłosińska E.**, 1997, Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty, Wrocław.

- 2008, Stosunki kulturowe i osadnicze na Polesiu Wołyńskim w młodszych odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza w świetle obecnego stanu badań [w:] *Opera ex aera. Studia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza profesorowi Janowi Dąbrowskiemu przez przyjaciół, uczniów i kolegów z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, red. M. Mogielnicka-Urban, Warszawa, s. 193–206.
- Kondracki J.**, 2002, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.
- Koško A.**, 1979, *Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresach schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu*, Poznań.
- 1981, *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*, Poznań.
- 2001, *Zagadnienie wczesnobrązowej cezury w rozwoju „szlaku” Krym-Jutlandia*, [w:] *Od neolityzacji do początków epoki brązu*, red. J. Czebreszuk, M. Kryvalcevič, P. Makarowicz, Poznań.
- Koško A., Langer J.** 1986, *Z badań nad wytwarzaniem i użytkowaniem dziegiu w neolicie*, KHKM, R. 34/4, s. 587–600.
- Kruk J.**, 1973, *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk*.
- 1980, *Gospodarka w Polsce południowo-wschodniej w V-III tysiącleciu p.n.e.*, Wrocław.
- 1983, *Zarys rozwoju rolnictwa neolitycznego w środowisku dorzecza górnej Wisły*, [w:] J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski (red.), *Człowiek i środowisko w pradziejach*, Warszawa, s. 267–275.
- Krzyszowski A.**, 2005, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Zakrzewie w powiecie sieradzkim*, FAP, t. 40, s. 83–279.
- Kufel Dzierzgowska A., Urbański M.**, 1986, *Cmentarzysko ciałopalne w Niechmirowie-Małej Wsi st. 1 (74–145), woj. sieradzkie (część II) SRM, t. 2, s. 81–131*.
- Kurczewski Z.**, 1939–1948, *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, cz. I, II*, Warszawa-Kraków-Łódź-Poznań-Zakopane.
- Kurnatowska Z., Kurnatowski S.**, 1991, *Zasiedlenie regionu Lednicy w pradziejach i średniowieczu w świetle dotychczasowych badań*, [w:] K. Tobolski (red.), *Wstęp do paleoekologii Lednickiego Parku Krajobrazowego*, Poznań, s. 35–42.
- Kurnatowski S.**, 1963, *Uwagi o kształtowaniu się stref zasiedlania dorzecza Obry w czasie od środkowego okresu epoki brązu do późnego średniowiecza*, AP, t. 8, s. 181–221.
- 1968, *Osadnictwo i jego rola w kształtowaniu się krajobrazu*, *Folia Quaternaria*, z. 29, s. 145–160.
- 1975, *Wczesnośredniowieczny przełom gospodarczy w Wielkopolsce oraz jego konsekwencje krajobrazowe i demograficzne*, AP, t. 20, s. 145–160.
- 1975a, *Uwagi o badaniach nad gospodarką żywnościową okresu wpływów rzymskich*, KHKM, t. 23, s. 77–97.
- 1981, *Przemiany gospodarki żywnościowej Słowian Połabskich*, [w:] J. Strzelczyk (red.), *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską*, Poznań: 63–93.
- Kurnatowski S., Wiślański T.**, 1966, *Rola archeologii w badaniach historyczno-przyrodniczych nad przemianami środowiska geograficznego*, *Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego*, t. 8, s. 49–55.
- Latourt de R.**, 2009, *O skałce krzemiennej kilka słów* [w:] *Historia krzemienia* red., P. Król, Kielce, s. 72–87
- Lewandowski S.**, 1978, *Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Paluchach*, woj. Przemyśl, SA, t. 30, s. 129–150.
- Lindner L.**, 2005, *Nowe spojrzenie na liczbę, wiek i zasięg zlodowaceń środkowopolskich w południowej części środkowoschodniej Polski*, *Przegląd Geologiczny*, vol. 53, nr 2, s. 145–150.
- Lis V.**, 1986, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Błoniu, gmina Łęczycza, województwo płockie*, [w:] PMMAE, s.a., nr. 33, s. 91–127.
- Łowiectwo**, 1989, red. J. Krupka, Warszawa, 1990.
- Nekvasil J.**, 1982, *Mohyly s kamennými konstrukciami na pohřebišti v Moravičanech*, [w:] *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem*, red. M. Gedl, Kraków-Przemyśl, s. 153–179.
- Niewęglowski A.**, 1972, *Mazowsze na przełomie er. Przemiany społeczno-demograficzne i gospodarcze*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Novotna M.** 1991, *Die Velaticer phase in der Slowakei*, AI, t. 6, s. 47–57 (głos w dyskusji).
- Machnik J.**, 1966, *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- 2001, *Kultura ceramiki sznurowej w strefie karpackiej (stan i perspektywy badawcze)* [w:] *Neolit i początki epoki brązu w Karpatach polskich*, *Materiały z sesji naukowej Krosno, 14–15 grudnia 2000r.* red. J. Gancarski, Krosno, s. 115–137.
- Makarowicz P.**, 1998, *Rola społeczności kultury iwieńskiej w genezie trzcinieckiego kręgu kulturowego (2000 – 1600 BC)*, Poznań.
- Malinowski T.**, 2006, *Komorowo, stanowisko 1: grodzisko kultury łużyckiej – faktoria na szlaku bursztynowym*, Rzeszów.
- Mała encyklopedia kultury antycznej**, 1988, Warszawa.
- Marchelak I., Tyszler L.**, 2003, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 6–7 w Kowalewicach, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A-2)*, *Via Archaeologica Lodziensis*, t. I, Łódź.
- Marks L., Ber. A., Gogofek W., Piotrowska K. (red.)**, 2006, *Mapa Geologiczna Polski 1: 500 000*, Warszawa.
- Matoga A.** 1982, *Uwagi na temat rozwoju kultury łużyckiej w dorzeczu Nidy*, [w:] *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem*, Kraków-Przemyśl, s. 34–36.
- 1985, *Wstępne wyniki badań na cmentarzysku z III-V okresu epoki brązu w Bocheńcu*, woj. Kielce, SA, t. 37, s. 85–107.
- 1991, *Uwagi o początkach kultury łużyckiej na Kielecczyźnie na tle problematyki tzw. fazy przejściowej trzciniecko-łużyckiej*, AI, t. 13, s. 217–246.
- Matuszkiewicz J.**, 2008, *Potencjalna roślinność naturalna Polski*, Warszawa.
- Michalski J.**, 1983a, *Zagadnienie systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej)*, MSW, t. 5, s. 135–195.

- 1983b, Typy osad otwartych kultury łużyckiej, ich rozprzestrzenienie na terenie Polski oraz liczba zamieszkującej je ludności, [w:] *Przemiany ludnościowe i kulturowe I tysiąclecia p.n.e. na ziemiach między Odrą a Dnieprem*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 375–390.
- Migal W.**, 1987, Morphology of splintered pieces in the light of the experimental method, *AI*, t. 8, s. 9–33.
- Miklaszewska M.**, 1962, Cmentarzysko kultury łużyckiej w Orchowie, pow. Łask, *WA*, t. 28, s. 120–127.
- Miklaszewska-Balcer R., Miśkiewicz J.** 1968., Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Podule, pow. Łask, stan. 1, *WA*, t. 33, s. 3–113.
- Miśkiewicz J.**, 1961, Cmentarzysko kultury łużyckiej w Mariankach, pow. Włocławek, *MS*, t. 7, s. 223–242.
- 1964, Osada kultury łużyckiej z miejscowości Miszewko Strzałkowskie, pow. Płock, *WA*, t. 30, s. 150–174.
- 1968a, Kultura łużycka w międzyrzeczu Pilicy i środkowej Wisły, *MS*, t. 11, s. 129–208.
- 1968b, Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Kraszewo, pow. Ciechanów, *WA*, t. 33, s. 303–314.
- Mogielnicka-Urban M.**, 1984, Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej, Wrocław-Warszawa.
- Moszyński K.**, 1967, *Kultura ludowa Słowian*, t. 1, Warszawa.
- 1968, *Kultura ludowa Słowian*, t. 2, cz.1 i 2, Warszawa.
- Muzolf B.** 2002, Kompleks osadniczy z okresów halsztackiego i lateńskiego [w:] *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie*, Łódź, s. 121–384.
- 2006, Wstępne omówienie wyników badań ratowniczych na stanowisku 1–2 w miejscowości Zgórze, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Raport 2005–2006, red. S. Kadrow, Warszawa, s. 113–124.
- 2008, Wielokulturowy kompleks osadniczy w miejscowości Dzierzgówek, stan. 1, gm. Łyszkowice, pow. Łowicz, mps w Fundacji Badań Archeologicznych im. Prof. K. Jażdżewskiego, Łódź.
- 2011, Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na stan. 2 i 10 w Smółsku, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. (Nr AUT: 93, 91; AZP: 48–47, mps w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych im. Prof. K. Jażdżewskiego.
- 2012, Osadnictwo środkowopolskiej grupy łużyckich pól popielnicowych [w:] *Lutomiersk-Koziówki stanowisko 3 a-c, pow. pabianicki, woj. łódzkie, wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny*, Łódź, s. 114–178.
- Muzolf B., Kittel P., Muzolf P.**, 2012, Sprawozdanie z prac badawczych na wielokulturowym kompleksie osadniczym w miejscowości Smółsk stan. 2/10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. (Autostrada A1, nr autostradowy: 93, 91), [w:] *Raport 2007–2008*, red. S. Kadrow, Warszawa, s.
- Muzolf B., Muzolf P.**, 2010, Materiały kultury trzcinieckiej o cechach zakarpaccich w górnym i środkowym dorzeczu Neru na tle znalezisk z Polski środkowej [w:] *Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*, red. J. Gancarski, Krosno, s. 249–274.
- Muzolf B., Płaza D.**, 2007, Wielokulturowy kompleks osadniczy na stanowisku 1 w miejscowości Dzierzgówek, gm. Łyszkowice, pow. Łowicz, mps w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego, Łódź.
- Muzolf P.**, 2012a, Osadnictwo kultury trzcinieckiej [w:] *Lutomiersk-Koziówki stanowisko 3 a-c, pow. pabianicki, woj. łódzkie wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny*, Łódź, s. 58 – 113.
- 2012b, Grób ciałopalny z III okresu epoki brązu z Konstantynowa Łódzkiego w świetle nowych ustaleń, *PMMAE, s.a.*, nr 45 (2010–2012), s. 239–249.
- Novotna M.**, 1991, Die Velaticer phase in der Slowakei, *AI*, t. 6, s. 47–57.
- Ostoja-Zagórski J.**, 1982, Przemiany osadnicze, demograficzne i gospodarcze w okresie halsztackim na Pomorzu. Wrocław.
- 1989, Mikrostruktury społeczne epoki brązu w Europie Środkowej. Próba rekonstrukcji, *PA*, t. 36, s. 169–208.
- Ožďáni O., Furmanek V.**, 1998, Dalsie prieskumy na hradisk kyjatickej kultury vobci Horne Plachtince, *Archeologicke vyskumy a nalezy na Slovensku v roku 1996*, Nitra.
- Papiernik P., Rybicka M.**, 2002, Annapol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim. Łódź.
- Pelisiak A.** 1985, Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na osadzie kultury pucharów lejkowatych na stan. 1 w Dobroniu, woj. sieradzkie, w latach 1982–1983, *SA*, t. 37, s. 9–29.
- Pelisiak A., Rybicka M., Ralska-Jasiewiczowa M.**, 2006, From the Mesolithic to Modern Times. Settlement Organization and Economy Recorded in Annually Laminated Sediments of the Lake Gościąg (Central Poland), Rzeszów.
- Poulik J.**, 1963, K problematike cakanskej kultury v Karpatskej kotline, *SA*, t. 11–2, s. 269–332.
- Przybyła S. M.**, 2003, Uwagi o chronologii ceramiki grupy tarnobrzeskiej, *MSROA*, t. 24, s. 27–52.
- 2005a, Die Spätbronzezeitlichen inventare mit kannelierter keramik in Westlichem Klempolen und ihre verbindungen mit südlichem teil des Karpatenbeckens, *Slov. Arch.*, t. 53, s. 219–236.
- 2005b, Zróżnicowanie stylistyczne dekoracji naczyń w początkach okresu pól popielnicowych na terenie Kotliny Karpackiej, *MSROA*, t. 26, Rzeszów, s. 111–161.
- Purowski T.**, 2003, Cmentarzysko kultury łużyckiej w Ożumiechu na północnym Mazowszu, Warszawa.
- Rdzany Z.**, 2009, Rekonstrukcja przebiegu zlodowacenia warty w regionie łódzkim, Łódź.
- Rodak T.**, 2003, Grób kultury pilińskiej ze stanowiska 1 w Chełmie, pow. Bochnia, [w:] *Epoka brązu i wczesna epoka żelazna w Karpatach polskich*, Krosno, s. 205–213.
- Roman M.**, 2003, Rozwój rzeźby plejstocenijskiej okolic Gostynina. *Acta Geogr. Lodz.*, nr 84.
- 2010, Rekonstrukcja lobu płockiego w czasie ostatniego zlodowacenia. *Acta Geogr. Lodz.*, nr 96, s. 1–171
- Rybicka M.**, 1995 (1991–1992), Materiały ceramiczne kultury pucharów lejkowatych i niemeńskiej ze stanowiska 5 w Grabinie, gm. Łąck, woj. płockie (Z badań nad chronologią osadnictwa neolitycznego na Pojezierzu Gostynińskim), *PMMAE, s.a.* nr 37–38, s. 7–18.
- 2004, *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim. Chronologia. Osadnictwo. Gospodarka, Łęczyca.*
- Rzepecki S.**, 2004, Społeczności środkowo neolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach, Poznań.

- 2014, Wilkostowo 23/24. Neolityczny kompleks osadniczy, Łódź.
- Salque M., Bogucki P. I., Pyzel J., Sobkowiak-Tabaka I., Grygiel R., Szmyt M., Evershed P. R.**, 2012, Earliest evidence for cheese making in the sixth millennium bc in northern Europe, *Nature*, 10.1038/nature11698.
- Schild R., Marczak M., Królik H.**, 1975, Późny mezolit. Próba wieloaspektowej analizy otwartych stanowisk piaskowych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Skripkin V.V., Kovaljuch N.N.**, 2004, Radiouglerodnoe datirovanie kostnego materiala, [w:] Komorowo, stanowisko 1, grodzisko kultury łużyckiej i osadnictwo wczesnośredniowieczne. Badania specjalistyczne, Zielona Góra.
- Siciński W.**, 2010, Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 1 w Gozdowie, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A1), [w:] *Via Archaeologica Lodziensis*, t. 3, red. R. Grygiel, s. 9–184, Łódź.
- Szałamacha G.** 1996, Szczegółowa mapa geologicznej Polski 1: 50 000, Arkusz Kutno (517), Warszawa.
- 1996a, Objaśnienia do Szczegółowej mapy geologicznej Polski 1: 50 000, Arkusz Kutno (517), Warszawa.
- Szamałek K.**, 1985, Przemiany środowiska geograficznego w rejonie Kruszwicy na przełomie epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz ich wpływ na osadnictwo, *AP*, t. 29, s. 329–366.
- 1987, Kruszwicki zespół osadniczy w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- 2009, Procesy integracji kulturowej w młodszej epoce brązu i początkach epoki żelaza na Pojezierzu Wielkopolskim, Poznań.
- Szmyt M.**, 1996, Społeczności kultury amfor kulistych na Kujawach, Poznań.
- Turkowska K.**, 2006, Geomorfologia regionu łódzkiego, Łódź.
- Turnau I.**, 1983, Polskie skórnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- Twardy J.**, 2008., Transformacja rzeźby centralnej części Polski środkowej w warunkach antropopresji, Łódź.
- Twardy J., Kamiński J., Moszczyński J.**, 2004, Zapis gospodarczej działalności człowieka z okresu lateńskiego i rzymskiego w formach i osadach Polski środkowej, [w:] D. Abramowicz, Z. Śnieszko (red.), *Zmiany środowiska geograficznego w dobie gospodarki rolno-hodowlanej*. Studia z obszaru Polski. Muzeum Śląskie, Katowice, s. 197–221.
- Uzarowiczowa A.**, 1962, Cmentarzysko łużyckie w Szwarocinie, pow. Sochaczew, *WA*, t. 28, s. 359–390.
- Ważny T.**, 1993, Dendrochronological dating of the Lusatian culture settlement at Biskupin, Poland – first results, *News WARP*, nr 14, s. 3–5.
- Węgrzynowicz T.**, 1968, Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kamionce Nadbużnej, pow. Ostrów Mazowiecka, *MS*, t. 11, s. 209–248.
- 1973, Kultura łużycka na wschodnim Mazowszu i Podlasiu, *MSW*, t. 2, s. 7–126.
- Wiklak H.**, 1961, Cmentarzysko kultury łużyckiej w Słowiku, pow. Łódź, *PMMAE*, s.a., nr 6, s. 159–166.
- 1963, Początki kultury łużyckiej w Polsce Środkowej, Łódź.
- 1972, Późniejsze stadia rozwojowe środkowopolskiej grupy kultury łużyckiej, *PMMAE*, s.a., nr 19, s. 15–138.
- 1976, Materiały kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej w Polsce środkowej, *WA*, t. 41, s. 413–433.
- Vellacik L.**, 1982, Prispevok k otazke vzniku a vnutorneho členenia lužickéj kultúry na Slovensku [w:] Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z Południem. Materiały z konferencji, która odbyła się w Krakowie, Nowej Hucie i Nowym Sączu w dniach 11 – 14 IV. 1978 r., Kraków, s. 73–93.
- 1991, Beitrag des graberfeldes in Diviaky nad Nitricou zur Chronologie der Denkmaler der Lausitzer Kultur in der Slowakei, *Slov. Arch.*, t. 39, s. 143–214.
- Ząbkiewicz-Koszańska H. A.**, 1956, Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej w Lutomierniku-Wrzącej pow. Łask, Część I (Badania z 1940 roku) *PMMAE*, s.a. nr 1, s. 51–60.
- 1957, Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej w Lutomierniku-Wrzącej pow. Łask, Część II (Dokończenie) *PMMAE*, s.a. nr 2, s. 13–24.
- Ziąbka L., Maryniak B.**, 1988, Cmentarzysko z II i z przełomu II na III okres epoki brązu w Borku, gm. Godziesze Wielkie woj. kaliskie (stanowisko 1), *FAP*, vol. 34, s. 59–88
- Żychlińska J.**, 2013, Przemiany stylistyczne naczyń ceramicznych ludności kultury łużyckiej w Wielkopolsce, Bydgoszcz.